

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-116>

УДК 330.341.2:338.43

СУТНІСТЬ І ВИДИ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

THE ESSENCE AND TYPES OF INSTITUTIONAL TRANSFORMATIONS AND THEIR IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN UKRAINE

Дідур Олексій Леонідович

аспірант,

Одеський державний аграрний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-0683-9217>

Didur Olexsii

Odesa State Agrarian University

Стаття носить теоретичний характер. Узагальнено теоретичні напрацювання в розумінні дефініції «інститут» і виокремлено наступні основні концепції поняття «інститут» та їх основоположників в економічній науці. Запропоновано класифікацію інституційних перетворень. Сформована класифікація сприятиме більш результативному плануванню і впровадженню реформ в різних сферах суспільного життя та є важливою для ефективного управління і адаптації, оскільки допомагає прогнозувати можливі наслідки змін та розробляти відповідні стратегії реагування. Встановлено найбільш важливі інституційні перетворення для розвитку аграрних підприємств України на сучасному етапі. Дані інституційні перетворення є ключовими для підвищення ефективності, конкурентоспроможності та стійкості аграрного сектору України на сучасному етапі розвитку.

Ключові слова: інститут, інституція, інституційні перетворення, суспільний порядок, аграрне виробництво.

The theoretical developments in the understanding of the definition of «institute» have summarized and the following main concepts of the concept of «institute» and their founders in economic science have highlighted: the sociological concept, whose representatives are Emile Durkheim, Thorstein Veblen and Max Weber; a legal concept, the founder of which is Friedrich von Savigny; the concept of social anthropology, the author of which is Bronislaw Malinovsky; the concept of institutional economics, the main representatives of which are Douglas North and Ronald Coase; the concept of institutional isomorphism, which was formulated by Walter Powell and Paul DiMaggio. The classification of institutional transformations is proposed according to the following characteristics: according to the degree of formalization: formal and informal; according to the source of occurrence and impact: endogenous and exogenous; by volume: radical and incremental; by orientation: economic, political, social, legal; according to the mechanism of implementation: initiated from above (top-down) and initiated from below (bottom-up); by level of implementation: national, regional, local; according to the degree of intensity: fast (revolutionary) and gradual (evolutionary); according to the degree of participation of citizens in transformations: inclusive and extractive; according to the degree of influence on economic results: aimed at creating a social order of limited or open access. The formed classification will contribute to more effective planning and implementation of reforms in various spheres of social life and is important for effective management and adaptation, as it helps predict the possible consequences of changes and develop appropriate response strategies. It has been established that the following institutional transformations are the most important for the development of agricultural enterprises of Ukraine at the current stage: further improvement of land reform and creation of the land market, further improvement of regulation and protection of property rights; improvement of the agricultural insurance system; strengthening agricultural lending and increasing the availability of loans for small and medium-sized agricultural enterprises; development of infrastructure and logistics; integration into international markets and institutional changes related to certification, standardization of products and compliance with environmental requirements; digitization of the agricultural sector, creation of a legal framework for the development of digital tools; support for the development of cooperatives and agricultural associations. These institutional transformations are key to increasing the efficiency, competitiveness and sustainability of the agricultural sector of Ukraine at the current stage of development.

Keywords: institution, institution changes, institutional transformations, social order, agricultural production.

Постановка проблеми. Розуміння сутності і видів інституційних перетворень є важливим в розвитку аграрних підприємств України. Інституційні перетворення часто включають зміну законодавства, політик та правил, які регулюють діяльність аграрного сектору. Глибоке розуміння цих змін дозволяє аграрним підприємствам швидше адаптуватися до нових умов, уникнути ризиків і використовувати можливості, які з'являються з впровадженням нових норм. Розуміння інституційних перетворень допомагає аграрним підприємствам ефективніше управляти ресурсним потенціалом, включаючи землю, робочу силу, фінансові засоби та технології. Знання того, як змінюються інституційні умови, дозволяє підприємствам стратегічно планувати свої інвестиції, знижувати витрати та підвищувати конкурентоспроможність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція інституціоналізму не є новою, вона виникла наприкінці 19-го – на початку 20-го століття та є однією з найбільш поширених сучасних економічних течій. В економічній науці вона стала реакцією на класичні та неокласичні теорії, які вважали ринок головним регулятором економічних процесів і зосереджувалися переважно на індивідуальних рішеннях та раціональній поведінці. Інституціоналізм на даний час є одним з важливих напрямів економічної науки, що підкреслює важливість інституційних перетворень у формуванні економічних процесів.

Питання сутності і видів інституційних перетворень досліджувалось в працях багатьох закордонних та українських вчених, присвячених дослідженню таких понять як «інститут», «інституція», «інституційне перетворення». Дослідженню сутності і змісту даних категорій присвячена значна кількість праць як класиків інституціоналізму (Е. Дюркгейм [4], Т. Веблен [7], М. Вебер [8], Ф. фон Савіньї [16], Б. Маліновський [3]), так і представників неокласичного інституціоналізму, який розвинувся в другій половині 20-го століття і розширив класичний інституціоналізм, включивши у свій аналіз інституційні фактори в контексті неокласичної економічної теорії (Д. Норт [5], Р. Коуз [2], В. Пауелл, П. ДіМаджіо [6], О. Шпикуляк [18], В. Геєць, Б. Кваснюк [12], О. Бегларашвілі [9], Лопатинський Ю.М., Тодорюк С. І. [14]). Вважаємо за необхідне систематизувати концепції розуміння інститутів класиками та неокласиками, а також уточнити визначення інституційних перетворень.

Досить широка класифікація інституцій наведена в роботі Ю.Лопатинського та С. Тодорюк [14, с. 45–46] які класифікують їх за походженням (базові та похідні), за нормативною ознакою (формальні та неформальні), за природою виникнення (природні, штучні, спонтанні), за ефективністю (ефективні та неефективні), за адаптивністю (жорсткі та гнучкі), за функціональністю (загального та спеціального призначення). Спробу класифікувати інституційні перетворення робить В. Мамчур [15] виділяє два типи інституційних перетворень: ендегенні (еволюційні) та екзогенні (революційні). Дійсно, ендегенні інституційні перетворення часто є поступовими та еволюційними, а екзогенні можуть бути швидкими і викликаними зовнішніми кризами чи новими умовами. Проте вважаємо такий поділ не досить коректним, оскільки основною ознакою тут є джерело змін: ендегенні зміни виникають зсередини системи, тоді як екзогенні – ззовні; а їх еволюційний чи революційний характер – це ознака їх інтенсивності та природи впливу. Далі автор знову робить спробу виділити такі типи інституційних перетворень як інкрементні, еволюційні та революційні. Знову ж таки, пропонуємо виділити окрему ознаку – за обсягом, де інституційні перетворення можуть бути інкрементальні та радикальні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поняття «інститут» досліджувалося багатьма вченими в різних галузях знань, проте не існує чітко виділених концепцій у розумінні його сутності. Також відсутня чітка і логічна класифікація інституційних перетворень. Вважаємо за необхідне також виокремити напрямки інституційних перетворень з позицій їх впливу на розвиток аграрних підприємств України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). З огляду на це, цілями статті є наступні:

- виокремити основні концепції поняття «інституту» та їх основоположників в економічній науці;
- уточнити визначення поняття «інституційне перетворення»;
- запропонувати класифікацію інституційних перетворень;
- виокремити напрямки інституційних перетворень з позицій їх впливу на розвиток аграрних підприємств України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи об'єкт дослідження

в широкому розумінні, слід зауважити, що поняття «інститут» (від латинського «institutum» – тобто, установа, устрій) може використовуватись в різних сенсах: матеріальному й нематеріальному, формальному й неформальному (рис. 1).

Інститути відіграють важливу роль у розвитку науки, освіти та суспільства в цілому, забезпечуючи дослідження, навчання та поширення знань. Поняття «інститут» досліджувалося багатьма вченими в різних галузях знань, з огляду на що можна виділити наступні основні концепції та їх основоположників:

Соціологічна концепція. В її основі лежать роботи Еміля Дюркгейма, який розглядав інститути як структурні елементи суспільства, які підтримують соціальний порядок та стабільність. Для нього соціальні інститути були «колективними уявленнями та судженнями», які визначають норми і цінності, що регулюють поведінку індивідів [4]. Торстейн Веблен [7] в інституціоналізмі підкреслював, що економічна поведінка людей формується не лише раціональними розрахунками, а й соціальними інститутами, культурними нормами та технологічними змінами. Його ідеї дали поштовх розвитку інституціональної економіки, яка досліджує, як інститути впливають на економічний розвиток та соціальні відносини. Іншим видатним представником соціологічної

концепції є Макс Вебер [8], який зосереджувався на раціональній організації інститутів, зокрема, за допомогою бюрократії, а також на їх ролі в забезпеченні ефективності й передбачуваності діяльності суспільства.

Правова концепція. Її засновником є Фрідріх фон Савіньї, який в дослідженні системи сучасного римського права [16] вважав, що правові інститути виростають із звичаїв і традицій народу і відображають його дух та культурні особливості.

Концепція соціальної антропології, автором якої є Броніслав Маліновський, який в роботі [3] вивчав інститути як інтегральні частини культурних систем, які забезпечують задоволення основних потреб людей і підтримують соціальний порядок.

Концепція інституційної економіки. Її основними представниками є Дуглас Норт та Рональд Коуз. Дуглас Норт [5] визначав інститути як «правила гри» у суспільстві, які включають як формальні (конституції, закони, укази тощо), так і неформальні (традиції, звичаї) норми та угоди, що визначають економічну діяльність. Рональдом Коузом в роботі [2] було введено концепцію трансакційних витрат, розглядаючи інститути як механізми зниження цих витрат у процесі економічного обміну. В. Геєць та Б. Кваснюк [12] також вважають, що визначальну роль в розвитку еко-

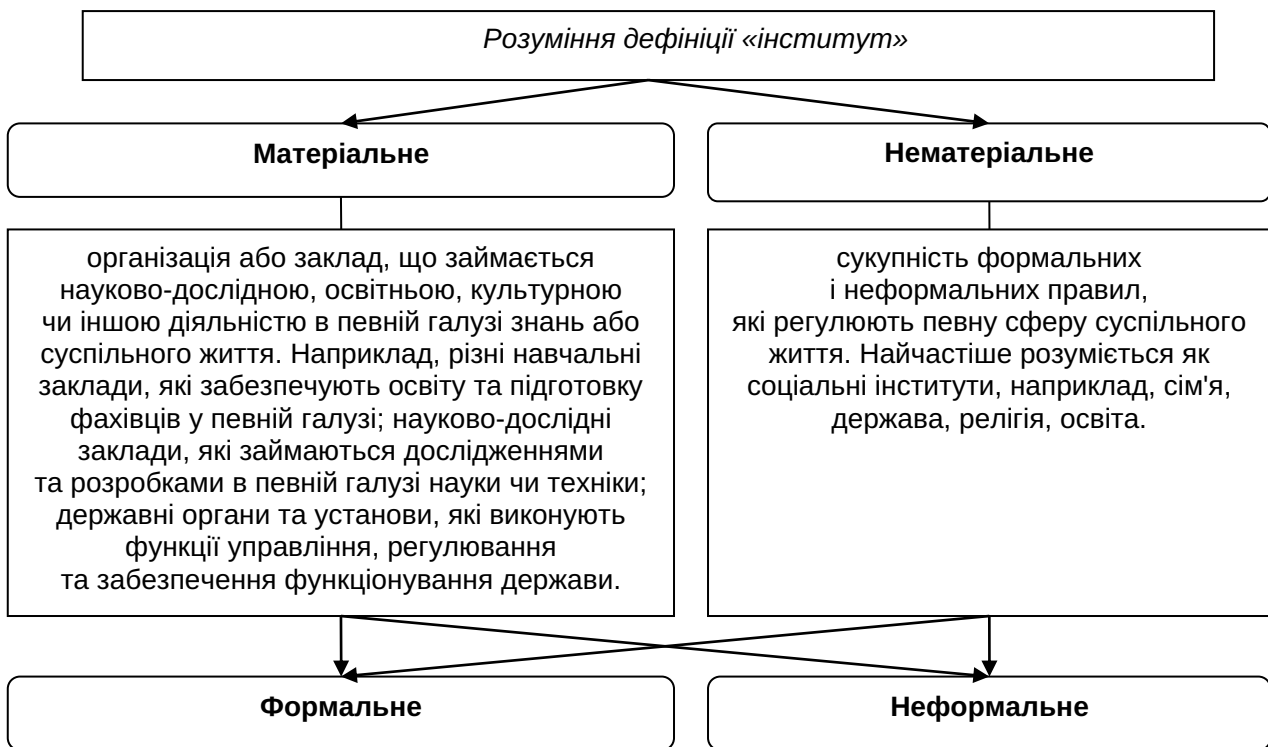

Рис. 1. Розуміння дефініції «інститут»

Джерело: створено автором на основі [10]

номіки та економічних перетвореннях відіграють інститути, які шляхом застосування дії механізмів трансакційних витрат та визначення прав власності мотивують індивідів та організації до більш продуктивної поведінки.

Концепція інституційного ізоморфізму. Дана концепція була сформована Волтером Пауеллом та Полом ДіМаджіо [6] і пояснює, чому саме організації стають схожими одна на одну через тиск з боку нормативного, когнітивного та нормативного середовища.

Дані концепції демонструють багатогранність поняття «інститут» і підкреслюють важливість інституційних перетворень у різних сферах суспільного життя, від економіки та права до соціології та антропології.

Дефініції «інститут» та «інституція» часто використовуються як синоніми, але між ними є певні відмінності, які можуть мати значення залежно від контексту. Інститут частіше використовується для позначення конкретних організацій або структур (наприклад, навчальних закладів, наукових установ) та конкретних сукупностей правил у певних сферах. Інституція більше наголошує на загальній системі норм і правил, може мати ширше значення, охоплюючи різні інститути в межах однієї сфери. У наукових і публіцистичних текстах «інституція» частіше вживається для опису загальних систем норм і механізмів, тоді як «інститут» частіше використовується для позначення конкретних організацій чи формальних структур. За трактуванням О. Шпикуляка, «...інституції є правилами, традиціями, усталеними стереотипами, тоді як інститути – організаційно-оформленими утвореннями, що підтримують правила, інституції, формують умови життєдіяльності й можливості суспільного буття» [18].

Отже, інституційні перетворення є процесами змін у структурі, функціях і правилах інститутів, які регулюють різні аспекти суспільного життя, з метою підвищення ефективності, адаптації до нових умов або вирішення існуючих проблем. Інституційні перетворення можуть відбуватися на різних рівнях і в різних сферах, включаючи економіку, політику, право, соціальну сферу та інші.

Дуглас Норт вважав, що інституційні перетворення є ключовими для економічного розвитку. Він підкреслював роль інституцій у зниженні трансакційних витрат та стимулюванні економічної активності. Інституційні перетворення, за Д. Нортом, включають як зміни в формальних правилах (законах, регламен-

тах), так і в неформальних нормах (звичаях, традиціях) [5]. Волтер Пауелл і Пол ДіМаджіо вважають, що інституційні перетворення можуть відбуватися через нормативний, когнітивний та міметичний тиск [6]. Мамчур В.А. також розглядає три інституційні «виміри» для перетворень: формальні правила, неформальні обмеження та ефективно забезпечення їх дії [15]. О. Бегларашвілі вважає, що формування формальних та неформальних інститутів, впливаючи на право, етику й економічну культуру, повинне узгоджувати інтереси взаємодії між державою, підприємницькими структурами та громадянами країни. Для уникнення диспропорцій у формуванні інституційного середовища автор пропонує здійснювати в країні постійний моніторинг функціонуючих інститутів в сфері малого, середнього та великого підприємництва [9]. Чугунов І., Макогон В., Маркуц Ю. [17] вказують на важливість таких інституційних перетворень як державний фінансовий контроль та аудит з метою удосконалення системи прогнозування розвитку економіки та своєчасного реагування на зміни соціально-економічної ситуації в країні.

З огляду на це, можемо здійснити класифікацію видів інституційних перетворень (табл. 1).

Класифікація інституційних перетворень. За ступенем формалізації ми можемо виділити формальні перетворення (внесення змін до законодавства, регулятивних актів і політики; реформи державних установ та органів управління) та неформальні перетворення (зміни у соціальних нормах, традиціях та культурних цінностях; вплив освітніх та медійних кампаній на суспільну свідомість).

За джерелом виникнення та впливу можна виокремити ендогенні та екзогенні інституційні перетворення. Ендогенні інституційні перетворення є змінами в інституціях, які виникають зсередини самої системи і є результатом внутрішніх процесів розвитку, наприклад, впровадження нових технологій в аграрному секторі, що потребує зміни існуючих інституційних норм і правил (нові стандарти якості продукції або зміни в системі управління земельними ресурсами тощо). Екзогенні інституційні перетворення є змінами в інституціях, що зумовлені зовнішніми факторами, такими як політичний тиск, міжнародні угоди, зміни в глобальному економічному середовищі або зовнішні кризи, наприклад, зміни в аграрній політиці України під впливом вимог Європейського Союзу в рамках угоди про асоціацію.

За обсягом можна виокремити радикальні перетворення (глибокі зміни в основних інституційних структурах та механізмах, що часто пов'язані з революціями або значними соціальними та економічними кризами) та інкрементальні перетворення (поступові зміни, які впроваджуються крок за кроком, які зазвичай спрямовані на вдосконалення існуючих інститутів без кардинальних змін).

Таблиця 1

Класифікація інституційних перетворень

Критерій класифікації	Види інституційних перетворень
За характером	Формальні
	Неформальні
За джерелом виникнення та впливу	Ендогенні
	Екзогенні
За обсягом	Радикальні
	Інкрементальні
За спрямованістю	Економічні
	Соціальні
	Політичні
	Правові
За механізмом реалізації	Ініційовані згори (top-down)
	Ініційовані знизу (bottom-up)
За рівнем впровадження	Національні
	Регіональні
	Локальні
За ступенем інтенсивності	Швидкі (революційні)
	Поступові (еволюційні)
За ступенем участі громадян в перетвореннях	Інклюзивні
	Екстрактивні
За ступенем впливу на економічні результати	Спрямовані на створення суспільного порядку обмеженого доступу
	Спрямовані на створення суспільного порядку відкритого доступу

Джерело: створено автором

За спрямованістю можна виділити інституційні перетворення:

– економічні (передбачають реформу ринкових інститутів, таких як банки, біржі, корпорації; зміни в економічній політиці для стимулювання зростання та інновацій);

– політичні (передбачають демократизацію політичної системи, децентралізацію влади; зміни у виборчій системі та процесах прийняття рішень);

– соціальні (передбачають реформу системи охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення; зміни в політиці щодо прав людини та соціальної справедливості);

– правові (передбачають реформу правової системи для забезпечення більшої ефективності та справедливості; зміни в законодавстві для адаптації до нових умов).

За механізмом реалізації інституційні перетворення можуть бути ініційованими згори (top-down) (здійснюються за ініціативою уряду чи інших владних структур і включають законодавчі реформи та урядові програми) та ініційованими знизу (bottom-up) (походять від громадянського суспільства, громадських організацій або соціальних рухів і можуть включати громадські ініціативи, місцеві проекти та волонтерські рухи).

За рівнем впровадження інституційних перетворень розрізняють національні (вони впливають на всю країну і включають зміни в державних інституціях та політиках, наприклад, конституційна реформа або економічна реформа на рівні держави); регіональні (здійснюються на рівні окремих регіонів чи адміністративних одиниць і можуть включати реформи місцевого самоврядування або спеціальні економічні зони) та локальні (впроваджуються на місцевому рівні, тобто, в межах окремих міст, громад або сіл і можуть включати муніципальні реформи або локальні соціальні проекти).

За ступенем інтенсивності інституційні перетворення можуть бути швидкими (здійснюються в короткий період часу, часто у відповідь на кризи або гостру потребу та мають на меті швидке досягнення результатів) і поступовими (здійснюються протягом тривалого періоду і передбачають планомірне впровадження змін з поступовим адаптуванням суспільства до них).

За ступенем участі громадян в перетвореннях Дарон Ацемоглу та Джеймс Робінсон в роботі «Чому нації занепадають» [1] виокремлюють інклюзивні перетворення (які передбачають широку участь громадян в економічних і політичних процесах, сприяючи процвітанню суспільства), та екстрактивні перетворення (які походять від владних структур та інтересів обраних, за точкою зору авторів, ведуть до занепаду). Якщо країна прагне розвиватись, інституційні перетворення необхідні для переходу від екстрактивних до інклюзивних інститутів.

Інституційна економіка надає глибше розуміння того, як інституційні перетворення впли-

вають на економічні результати. За ступенем впливу на економічні результати, згідно теорії Дугласа Норта, пропонуємо виділити інституційні перетворення, спрямовані на створення суспільного порядку обмеженого або відкритого доступу. Вона допомагає пояснити різницю в економічному розвитку між країнами, показуючи, що не тільки ринкові механізми, але й інституційні умови відіграють вирішальну роль. інституційні перетворення, за думкою багатьох вчених, здатні змінити суспільний порядок.

Сформована класифікація допомагає краще зрозуміти різноманітність інституційних перетворень та їхні особливості, а також сприяє ефективнішому плануванню і впровадженню реформ в різних сферах суспільного життя. Розуміння різних типів інституційних перетворень є важливим для результативного управління, оскільки допомагає прогнозувати можливі наслідки змін та розробляти відповідні стратегії реагування.

Вважаємо, що інституційні перетворення мають важливе значення для розвитку аграрного виробництва в Україні. Сучасне аграрне виробництво вимагає ефективних, прозорих та стабільних інститутів для забезпечення довгострокового зростання та конкурентоспроможності на внутрішньому та міжнародному ринках. Інституційні перетворення в Україні є критично важливими для створення сприятливих умов для розвитку аграрного виробництва, оскільки вони повинні забезпечити захист прав власності, доступ до фінансування, регулювання ринку землі, розвиток інфраструктури, підтримку інновацій та покращення державного управління, сприяючи стабільному зростанню та підвищенню конкурентоспроможності українського аграрного сектора на глобальному ринку.

Більшість українських вчених погоджуються з такими твердженнями. Так, Жук В. [13] вважає, що вирішальну роль в подальшому розвитку аграрних підприємств України має формування та розвиток вказаних стратегічних компонент інституційних перетворень.

Думку автора поділяють Галицький О. М., Лівінський А. І., Дяченко О. П., які стверджують, що «...для того, щоб аграрне виробництво розвивалося більш ефективно та підвищувався рівень його конкурентоспроможності, передусім, необхідно налагодити організаційно-економічний механізм державної підтримки аграрного виробництва, забезпечити збільшення обсягів державної підтримки у стратегічно важливих напрямках,

відповідно до принципів ринкової економіки та підходів до державного заохочення аграрного виробництва в інших державах» [11].

Ю. Лопатинський та С. Тодорюк стверджують, що одним із завдань реалізації концепції сталого розвитку країни є створення інституційних рамок сталого розвитку аграрного сектору. Інституційні перетворення задля сталого розвитку аграрного сектору дають можливість забезпечити перспективи гармонійного існування людства і природи на засадах збалансованості залучених інституційної, політичної, інформаційної, техніко-технологічної та організаційної детермінант [14, с. 21–22].

З огляду на це, вважаємо, що в розвитку аграрних підприємств України на сучасному етапі найважливішими є такі інституційні перетворення:

1. Земельна реформа та створення ринку землі. Відкриття ринку землі (з 2021 року) є ключовим перетворенням, яке дозволило купівлю-продаж сільськогосподарських земель, що сприятиме розвитку аграрного бізнесу, надаючи доступ до довгострокових інвестицій та можливість використовувати землю як заставу для отримання кредитів. Однак для ефективного функціонування цього ринку необхідне подальше вдосконалення регулювання і захисту прав власності.

2. Удосконалення системи аграрного страхування. Розвиток системи страхування врожаїв і ризиків у сільському господарстві є важливим для забезпечення фінансової стабільності аграрних підприємств. Ефективне аграрне страхування знижує ризики втрат через природні катаклізми або економічні кризи і сприяє стабільності аграрного виробництва.

3. Зміцнення аграрного кредитування та доступ до фінансування. Підвищення доступності кредитів для малих і середніх аграрних підприємств, зокрема через розвиток кооперативного кредитування та аграрних розписок, є важливим інституційним кроком, що допоможе розширити виробничі можливості підприємств та забезпечить стабільний розвиток галузі.

4. Розвиток інфраструктури та логістики. Інвестування в аграрну інфраструктуру, зокрема в будівництво та модернізацію елеваторів, складів, доріг і транспортних мереж, є критично важливим, що дозволить зменшити логістичні витрати, покращити зберігання продукції і підвищити конкурентоспроможність української аграрної продукції на світовому ринку.

5. Інтеграція до міжнародних ринків та стандартизація. Гармонізація українських аграрних стандартів із європейськими та міжнародними нормами є важливою для підвищення конкурентоспроможності української продукції на світових ринках. Інституційні зміни, пов'язані з сертифікацією, стандартизацією продукції та дотриманням вимог екологічності, відіграють ключову роль у виході на нові ринки.

6. Цифровізація аграрного сектору. Впровадження цифрових технологій і «смайт-ферм» є важливим для підвищення ефективності виробництва та управління аграрними підприємствами. Створення правової бази для розвитку цифрових інструментів, таких як електронні торгові платформи та системи моніторингу, сприятиме підвищенню продуктивності та конкурентоспроможності аграрного сектору.

7. Розвиток кооперативів та аграрних асоціацій. Створення та підтримка сільськогосподарських кооперативів і асоціацій дозволить малим та середнім аграріям об'єднувати ресурси, отримувати кращі умови на ринку, знижувати витрати і підвищувати доходи. Інституційні реформи, спрямовані на підтримку кооперації, сприятимуть сталому розвитку аграрного сектору.

Висновки. Пропонуємо виділити наступні основні концепції та їх основоположників в розумінні категорії «інститут», які демонструють багатогранність поняття «інститут» і підкреслюють важливість інституційних перетворень у різних сферах суспільного життя, від економіки та права до соціології та антропології: соціологічна концепція, представниками якої є Еміль Дюркгейм, Торстейн Веблен та Макс Вебер; правова концепція, засновником якої є Фрідріх фон Савіньї; концепція соціальної антропології, автором якої є Броніслав Малиновський; концепція інституційної економіки, основними представниками якої є Дуглас Норт та Рональд Коуз; концепція інституційного ізоморфізму, яка була сформована Волтером Пауеллом та Полом ДіМаджіо.

Інституційними перетвореннями є процеси змін у структурі, функціях і правилах інститутів, які регулюють різні аспекти суспільного

життя, з метою підвищення ефективності, адаптації до нових умов або вирішення існуючих проблем, включаючи економіку, політику, право, соціальну сферу та інші.

Пропонуємо застосувати наступні ознаки класифікації інституційних перетворень: за ступенем формалізації: формальні та неформальні; за джерелом виникнення та впливу: ендогенні та екзогенні; за обсягом: радикальні та інкрементальні; за спрямованістю: економічні, політичні, соціальні, правові; за механізмом реалізації: ініційовані згори (top-down) та ініційовані знизу (bottom-up); за рівнем впровадження: національні, регіональні, локальні; за ступенем інтенсивності: швидкі (революційні) і поступові (еволюційні); за ступенем участі громадян в перетвореннях: інклюзивні та екстрактивні; за ступенем впливу на економічні результати: спрямовані на створення суспільного порядку обмеженого або відкритого доступу. Сформована класифікація сприятиме ефективнішому плануванню і впровадженню реформ в різних сферах суспільного життя та є важливою для результативного управління і адаптації, оскільки допомагає прогнозувати можливі наслідки змін та розробляти відповідні стратегії реагування.

Для розвитку аграрних підприємств України на сучасному етапі найбільш важливими є наступні інституційні перетворення: подальше вдосконалення земельної реформи та створення ринку землі, подальше вдосконалення регулювання і захисту прав власності; удосконалення системи аграрного страхування; зміцнення аграрного кредитування та підвищення доступності кредитів для малих і середніх аграрних підприємств; розвиток інфраструктури та логістики; інтеграція до міжнародних ринків та інституційні зміни, пов'язані з сертифікацією, стандартизацією продукції та дотриманням вимог екологічності; цифровізація аграрного сектору, створення правової бази для розвитку цифрових інструментів; підтримка розвитку кооперативів та аграрних асоціацій. Дані інституційні перетворення є ключовими для підвищення ефективності, конкурентоспроможності та стійкості аграрного сектору України на сучасному етапі розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Acemoglu D., Robinson J. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. New York: Crown Business, 2012. 546 p. URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/3954893/mod_resource/content/0/Why-Nations-Fail-Daron-Acemoglu.pdf

2. Coase R. Nature of the Firm. *Economica. New Series*. 1937. Vol. 4. № 16. P. 386–405. URL: <https://rochelleterman.com/ir/sites/default/files/Coase%201937.pdf>
3. Malinowski B. *A Scientific Theory of Culture and other essays*. New York: Oxford University Press, 1960. 228 p. URL: https://monoskop.org/images/f/f5/Malinowski_Bronislaw_A_Scientific_Theory_of_Culture_and_Other_Essays_1961.pdf
4. Joas H. (ed.), Pettenkofer A. (ed.) *The Oxford Handbook of Émile Durkheim*. Oxford Handbooks Online, 2020. 460 p. URL: [The Oxford Handbook of Émile Durkheim | Oxford Academic \(oup.com\)](https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199300883/0130001)
5. North D.C. *Institutions, institutional change, and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 152 p. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/abs/institutions-institutional-change-and-economic-performance/an-introduction-to-institutions-and-institutional-change/9BE4410BDF9D2227071D753263A082E9>
6. Powell W. W., DiMaggio P.J. *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: The University of Chicago Press. 1991. 486 p. URL: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/N/bo3684488.html>
7. Veblen Th. *The Theory of the Leisure Class*. New York: Dover Publications; Reprint edition, 1994. 256 p. URL: <https://moglen.law.columbia.edu/LCS/theoryleisureclass.pdf>
8. Weber M. *Economy and society*. Berkeley: University of California Press 1978. 1459 p. URL: <https://archive.org/details/MaxWeberEconomyAndSociety/mode/2up?view>
9. Бегларашвілі О. Інституційні перетворення як важливий чинник впливу на ефективність взаємодії підприємств-партнерів. *Вісник КНТЕУ*. 2010. Вип. 6. С. 69–78. URL: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2010/06/8.pdf>
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
11. Галицький О. М., Лівінський А. І., Дяченко О. П. Організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 3. С. 93–98. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6511&i=13>
12. Геєць В., Кваснюк Б. Інституційні засади економічних перетворень. *Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку* [за ред. В. М. Гейця]. Київ : Фенікс, 2003. С. 63–65.
13. Жук М. Стратегічні компоненти інституційного механізму розвитку аграрного сектора національної економіки. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-100>
14. Лопатинський Ю. М., Тодорюк С. І. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств: [монографія]. Чернівці : ЧНУ, 2015. 220 с.
15. Мамчур В. А. Інституційні зміни і аграрна політика у розвитку регіону. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету*. Серія: Економічні науки. 2010. Вип. 4. С. 158–164. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/6302.pdf>
16. Система сучасного римського права: У 8 т. Т. II / Пер. з нім. Г. Жигуліна; За ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. Одеса: Центр дослідження права ім. Савіньї, 2012. 573 с.
17. Чугунов І., Макогон В., Маркуц Ю. Інституційні перетворення системи державних фінансів. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2021. Вип. 2 (37). С. 325–331. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v2i37.230298>
18. Шпикуляк О. Г. Економічні інституції та інститути у розвитку теорії ринку. *Економіка АПК*. 2010. № 1. С. 159–165.

REFERENCES:

1. Acemoglu D., Robinson J. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. New York: Crown Business, 546 p. Available at: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/3954893/mod_resource/content/0/Why-Nations-Fail-Daron-Acemoglu.pdf (accessed August 25, 2024)
2. Coase R. (1937). Nature of the Firm. *Economica. New Series*, vol. 4 (16), pp. 386–405. Available at: <https://rochelleterman.com/ir/sites/default/files/Coase%201937.pdf> (accessed August 25, 2024)
3. Malinowski B. (1960) *A Scientific Theory of Culture and other essays*. New York: Oxford University Press, 228 p. Available at: https://monoskop.org/images/f/f5/Malinowski_Bronislaw_A_Scientific_Theory_of_Culture_and_Other_Essays_1961.pdf (accessed August 25, 2024)
4. Joas H., Pettenkofer A. (eds.) (2020). *The Oxford Handbook of Émile Durkheim*. Oxford Handbooks Online. 460 p. Available at: [The Oxford Handbook of Émile Durkheim | Oxford Academic \(oup.com\)](https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199300883/0130001) (accessed August 25, 2024)
5. North D.C. (1990). *Institutions, institutional change, and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press. 152 p. Available at: <https://www.cambridge.org/core/books/abs/institutions-institutional-change-and-economic-performance/an-introduction-to-institutions-and-institutional-change/9BE4410BDF9D2227071D753263A082E9>

al-change-and-economic-performance/an-introduction-to-institutions-and-institutional-change/9BE4410BDF9D-2227071D753263A082E9 (accessed August 25, 2024)

6. Powell W.W., DiMaggio P.J. (1991). *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: The University of Chicago Press. 486 p. Available at: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/N/bo3684488.html> (accessed August 25, 2024)

7. Veblen Th. (1994). *The Theory of the Leisure Class*. New York: Dover Publications; Reprint edition, 256 p. Available at: <https://moglen.law.columbia.edu/LCS/theoryleisureclass.pdf> (accessed August 25, 2024)

8. Weber M. (1978). *Economy and society*. Berkeley: University of California press, 1459 p. Available at: <https://archive.org/details/MaxWeberEconomyAndSociety/mode/2up?view=theater> (accessed August 25, 2024)

9. Behlarashvili O. (2010). Instytutsiini peretvorennia yak vazhlyvyi chynnyk vplyvu na efektyvnist vzaiemodii pidprijemstv-partneriv [Institutional transformations as an important factor influencing the efficiency of interaction between partner enterprises]. *Bulletin of KNTEU*, vol. 6, pp. 69–78. (in Ukrainian) Available at: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2010/06/8.pdf>

10. Busel V. T. (ed.) (2005) *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Irpin: Perun, 1728 p. (in Ukrainian)

11. Halytskyi O. M., Livinskyi A. I., Diachenko O. P. (2019). Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання аhrarnoho vyrobnytstva v Ukraini [Organizational and economic mechanism of state regulation of agricultural production in Ukraine]. *Investments: practice and experience*, vol. 3, pp. 93–98. Available at: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6511&i=13> (in Ukrainian)

12. Heiets V., Kvasniuk B. (2003). Instytutsiini zasady ekonomichnykh peretvoren [Institutional foundations of economic transformations]. *Economy of Ukraine: strategy and policy of long-term development* [ed. V. M. Geiets; Institute of Economic Forecasting]. Kyiv: Phoenix, pp. 63–65. (in Ukrainian)

13. Zhuk M. (2021). Stratehichni komponenty instytutsiinoho mekhanizmu rozvytku аhrarnoho sektora natsionalnoi ekonomiky [Strategic components of the institutional mechanism for the development of the agrarian sector of the national economy]. *Economy and society*, vol. 34. Available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-100> (in Ukrainian)

14. Lopatynskyi Yu. M., Todoriuk S. I. (2015). *Determinanty staloho rozvytku аhrarnykh pidprijemstv: monohrafiia* [Determinants of sustainable development of agricultural enterprises: monograph]. Chernivtsi: ChNU, 220 p. (in Ukrainian)

15. Mamchur V. A. (2010). Instytutsiini zminy i аhrarna polityka u rozvytku rehionu [Institutional changes and agrarian policy in the development of the region]. *Collection of scientific works of the Vinnytsia National Agrarian University. Series: Economic Sciences*, vol. 4, pp. 158-164. Available at: <http://repository.vsau.org/getfile.php/6302.pdf> (in Ukrainian)

16. Kutateladze O., Zubar V. (eds.) *Systema suchasnoho rymskoho prava* [The system of modern Roman law]: In 8 vols. (2012). Vol. II / Trans. from German G. Zhigulina. Odesa: Law Research Center named after Savigny, 573 p. (in Ukrainian)

17. Chuhunov I., Makohon V., Markuts Yu. (2021). Instytutsiini peretvorennia systemy derzhavnykh finansiv [Institutional transformations of the state finance system]. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 2 (37), pp. 325–331. Available at: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i37.230298> (in Ukrainian)

18. Shpykuliak O.H. (2010). Ekonomichni instytutsii ta instytuty u rozvytku teorii rynku [Economic institutions and institutions in the development of market theory]. *Economy of agro-industrial complex*, vol. 1, pp. 159–165. (in Ukrainian)